

Wie doen het veldwerk?

Zoals al eerder aangegeven wordt er in het geval van de regio Eilanden van het Zuid-Hollands Landschap heel veel door vrijwilligers gedaan. Het is bijna onmogelijk om dat in uren uit te drukken, maar het gaat om een zeer groot aantal. Een ruwe inschatting van mijn kant is dat het om ongeveer 50 a 60 vrijwilligers per jaar gaat.

In sommige gevallen worden inventarisaties uitbesteed aan professionele organisaties, de PGO's of een ecologisch adviesbureau.

Tenslotte heeft het Zuid-Hollands Landschap een professionele vegetatiekundige in dienst. Deze collega is in het vegetatie seizoen druk bezig met het maken van opnames van vooral de zogenaamde Permanente Quadraten, de PQ's. Dit zijn grotere of kleinere vlakjes, die middels coördinaten vastliggen in het terrein en die vervolgens met regelmaat geïnventariseerd worden op de planten die in zo'n PQ voorkomen. Tijdens het winterseizoen werkt hij alles uit en komen de gegevens in de diverse databanken.

Tot slot.

Ik wil graag van deze gelegenheid gebruik maken om alle vrijwilligers die voor het Zuid-Hollands Landschap voor dag en dauw opstaan en in regen en wind (maar soms ook met heel mooi weer) bezig zijn, hartelijk bedanken voor hun inspanningen!

Hans Visser

Regiobeheerder Zuid-Hollands Landschap

De Beninger Slikken

(De auteur schrijft de naam "Beninger Slikken" zoals ook de provincie en Rijkswaterstaat deze naam schrijven. De beheerder van het terrein, Natuurmonumenten, hanteert als schrijfwijze "Beningerslikken". Vandaar dat in deze "In de Branding" beide schrijfwijzen worden gebruikt. red.)

Toen ik in oktober 1966 voor het eerst op de Beninger Slikken kwam, was dat, zoals dat tegenwoordig heet, een natuurbeleving. Dit was echte ruige natuur, heel anders dan de gebieden rond Rotterdam zoals de Vlaardingse Vlietlanden en de Rottemeren. Het feit dat we op die dag ook nog een roerdomp zagen, droeg daar natuurlijk flink aan bij. Het was in de tijd dat het zien van een grote groep grauwe ganzen nog bepaald geen alledaags verschijnsel was en grauwe ganzen waren er op de Beninger Slikken, vooral in het najaar, volop. Ze foerageerden massaal op de wortelstokken en wortelknollen van ruwe bies en zeebies. En natuurlijk was er het getij dat het gebied voortdurend van uiterlijk liet veranderen. Bij laag water vielen er uitgestrekte slikken droog, tot ver voorbij de huidige oeververdediging en bij hoog water was het gebied lopend nauwelijks begaanbaar.

Toch was de menselijke invloed groter dan je op het eerste gezicht zou denken. In de winter werd bijna al het riet gemaaid, waarna de stoppel vaak werd afgebrand om "onkruid" en "ongedierte" te bestrijden. In het vroege voorjaar was het gebied dan grotendeels kaal, met maar weinig overjarig riet. In de rietlanden was een uitgebreid systeem van grotere en kleinere greppeltjes aanwezig. Ook de ruwe biezen werden in de nazomer gemaaid. Het brakke water voorkwam dat er bomen konden groeien. In najaar en winter werd er flink gejaagd op ganzen en eenden, onder andere vanuit een aantal jachthutten. Langs de dijk lagen een paar kleine stukjes grasland, met een heel hoge dichtheid aan weidevogels, vooral tureluurs.

Geschiedenis

De Beninger Slikken zijn ontstaan als een aanwas tegen de dijken van de polders Zuidland en Beningerwaard, die in respectievelijk 1436 en 1698 zijn ingepolderd. Al op kaarten uit de 17e eeuw is hier een slikkengebied te zien.

Het lijkt er op dat het gebied heel lang grotendeels onbegroeid is gebleven. In de 20e eeuw zet de opslibbing echt door en ontstaan de riet- en biezenvelden zoals ik die in de jaren zestig aantrof. In 1973 werd in het oostelijk deel van de Beninger Slikken nog een oppervlakte van ruim 40 ha ingepolderd. In dit deel was de enige rietheuvel van de Beninger Slikken gelegen. In de jaren zestig had de toenmalige Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders al een complete bodemkartering laten uitvoeren om de geschiktheid voor volledige inpoldering te beoordelen. Hier is het gelukkig nooit van gekomen.

De afsluiting van het Haringvliet

De grote verandering kwam met de afsluiting van het Haringvliet op 2 november 1970. Het getij viel grotendeels weg en ook het sedimentatie- en erosiepatroon veranderde drastisch. Binnen een jaar of vier was van de eens zo grote biezenvelden weinig meer over. In de rietgorzen vestigden zich allerlei andere soorten planten zoals harig wilgenroosje, brandnetel, haagwinde en valeriaan. In een bij voorbaat tot mislukken gedoemde poging de rietcultuur in stand te houden werd in 1973 het hele gebied vanuit een vliegtuigje bespoten met een onkruidbestrijdingsmiddel (MCPA). Langs de oever trad veel erosie op, waardoor het oppervlak van het slik steeds lager kwam te liggen en dus ook steeds minder vaak droog viel. De vogelsoorten die zo karakteristiek waren geweest voor de Beninger Slikken zoals de baardman, de wateral en de grauwe gans gingen snel achteruit. Alles bij elkaar waren de eerste tien jaar na de afsluiting van het Haringvliet geen periode om erg vrolijk van te worden. De oude beheersvormen van riet- en biezenteelt waren verdwenen. Hier en daar lieten boeren wat vee in het gebied grazen en de toenmalige eigenaar, de Staat der Nederlanden, maakte zich al helemaal nergens druk over.

Natuurmonumenten

De jaren tachtig brachten een verandering ten goede. In 1980 kwam het gebied in beheer bij de Vereniging Natuurmonumenten en in 1985 werd een stelsel van oeververdedigingen aangelegd waardoor het erosieproces grotendeels tot staan werd gebracht.

Natuurmonumenten begon met een planmatig beheer, waarbij voor een deel van het gebied werd ingezet op ganzen en weidevogels. Hiertoe werd een flink deel omgevormd tot grasland.

Het water

Ondanks het wegvallen van het getij speelt het water nog altijd een hoofdrol op de Beninger Slikken. Via het Spui, de Oude Maas en de Nieuwe Waterweg dringt het getij in verzwakte vorm door in het Haringvliet. Gemiddeld is het getijverschil zo'n 30 cm, met een hoogwaterstand van rond de 65 cm +NAP en een laagwaterstand van rond de 35 cm +NAP. Over het jaar gezien zijn de waterstandsverschillen echter veel groter. Bij lage rivierafvoeren en een flinke oostenwind zakt het water tot onder NAP en bij een stevige noordwester loopt het op tot boven 150 cm +NAP. Bij dergelijke hoge waterstanden staan de Beninger Slikken zo ongeveer helemaal onder water, terwijl bij heel lage standen bijna alles binnen de oeververdediging droog valt. Bij hoge rivierafvoeren, zoals die gemiddeld maar eens in de paar jaar voorkomen, is nog iets van de oude situatie te belevén: door het spuien van rivierwater via de Haringvlietssluisen kan het verschil tussen hoog en laag water dan oplopen tot bijna een meter.

Flora en vegetatie

Zoals eerder gezegd bestond de vegetatie van de Beninger Slikken voor 1970 grotendeels uit soortenarme riet- en biezenvelden. Deze soortenarmoe kwam deels door het extreme milieu (regelmatige overspoeling met brak water) en deels door het feit dat andere soorten door de riet- en biezenteelters actief werden bestreden. Toch kwam vooral op de oeverwallen langs de kreken wel een aantal bijzondere soorten voor waaronder echt lepelblad en heemst. In de graslanden vonden we soorten als kweldergras, zilte rus, melkkruid en aardbeiklaver. Toen na 1970 het getij grotendeels verdween en het water veranderde van brak in zoet, nam het aantal soorten snel toe.

Een belangrijk verschil met de ontwikkeling die plaatsvond op de voormalige schorren van o.a. Grevelingen en Volkerak is dat langs het Haringvliet de aanwezige brakwatervegetatie niet in korte tijd massaal afstierf. Langs het Haringvliet trad een geleidelijke verruiging op en vooral op de wat nattere plekken bleef riet nog vele jaren de dominante soort. Op de voormalige biezenvelden kwam de bodem mede door erosie zo laag te liggen dat zich hier geen landplanten konden vestigen. Hier vinden we nu alleen waterplanten zoals zannichellia en schedefonteinkruid en vooral in warme zomers veel draadalg.

Een aparte vermelding verdient de ontwikkeling direct langs de waterlijn. Halverwege de jaren tachtig was hier door erosie van het slik op veel plaatsen een steilrand gevormd van een paar decimeter hoog. Na de aanleg van de oeververdedigingen ging op sommige plekken het riet het water in groeien en zo ontstond voor de steilrand een rietkraag van een paar meter breed die bijna permanent in het water stond. Toen eind jaren negentig het aantal overzomerende ganzen sterk toenam, werd deze rietkraag weer weggegeten.

In de voormalige rietlanden ontstond op veel plaatsen een bloemrijke ruigte met harig wilgenroosje, late guldenroede, koninginnenkruid, valeriaan, heemst en moerasmelkdistel. Opvallend is dat heemst, toch een echte brakwatersoort, zich goed heeft weten te handhaven en nu veel meer voorkomt dan voor 1970. Dit zien we vooral op plekken waar een extensieve begrazing plaats vindt. Het vee eet soorten als wilgenroosje weg, maar laat heemst staan.

Door het verzoeten van het Haringvliet werden de Beninger Slikken ook geschikt voor de vestiging van bomen en struiken. Op enkele plekken vinden we nu aaneengesloten struwelen van vlier, wegedoorn en grauwe wilg. Toch is deze ontwikkeling veel minder snel gegaan dan op de voormalige schorren van de Grevelingen waar we tegenwoordig uitgestrekte bossen en struwelen vinden. Het is voor bomen en struiken die vanuit zaad moeten ontkiemen lastig concurreren met hoge ruigtekruiden, die in het voorjaar vanuit hun wortelstokken snel omhoog schieten en alle licht wegnemen. We zien dan ook nu vooral daar struwelen waar om een of andere reden wat kale grond is geweest en één jaar is dan al genoeg om voldoende hoogte te bereiken. De verhoudingen worden dan omgekeerd. Onder een dicht bladerdak krijgen alleen wat vroege voorjaarssoorten en schaduwtolerante soorten als de grote brandnetel nog een kans.

De graslanden die ontstonden als gevolg van het door Natuurmonumenten gevoerde beheer waren in eerste instantie betrekkelijk soortenarm met als dominante soorten fioringras, ruw beemdgras en geknikte vossenstaart. Na verloop van tijd vestigden zich ook minder algemene soorten zoals fraai duizendguldenkruid, rode ogentroost, goudknopje en klein vlooienkruid.

Vogels

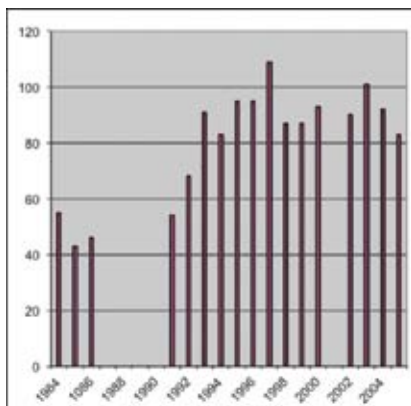
Vogels zijn (voor mij) altijd het meest aansprekende natuuraspect van de Beninger Slikken geweest. Ook al zijn de voedselrijke getijdenslikken met hun zwarte ruiters, wintertalingen, pijlstaarten, wulpen en grauwe ganzen (nagenoeg?) verdwenen, daarvoor in de plaats zijn andere soorten gekomen. Deels hangt dit samen met de veranderingen in het gebied zelf, deels zijn ze ook het gevolg van veranderingen op een veel hoger schaalniveau. Wie eind jaren zestig had voorspeld dat nu soorten als slechtvalk, grote zilverreiger en lepelaar gewone verschijningen zouden zijn, was volledig voor gek verklaard.

Ook voor de vogels geldt dat de jaren zeventig vooral een tijd van verval waren. De soorten van het brakwatergetijdenmilieu waren verdwenen of gingen achteruit. Veel kwam er niet voor in de plaats. Pas na het ontstaan van flinke oppervlakten grasland kwam er weer meer leven in de brouwerij. De aantallen brandganzen en grauwe ganzen namen toen sterk toe en behoorlijke aantallen smienten zochten de grens van gras en water op. Op de oeververdedigingen hielden zich soms spectaculaire aantallen Kieviten op, tot ver boven de 10.000 exemplaren. Het is voor mij nog steeds niet duidelijk waar en wanneer deze vogels hun voedsel zochten. In ieder geval niet op de Beninger Slikken zelf want daar heb ik nooit grote aantallen zien foerageren en die zijn ook te klein voor dergelijke grote aantallen Kieviten.

Een andere toch wel verrassende ontwikkeling was de toename van waterplanteneters. In de voorzomer loopt het aantal knobbelzwanen op tot vele honderden en in augustus verzamelen zich soms enkele duizenden krakeenden in de ondiepe gebieden achter de oeververdediging. De landelijke verbetering van de roofvogelstand is ook aan de Beninger Slikken niet ongemerkt voorbij gegaan. Soorten als buizerd, sperwer, havik en slechtvalk zijn in de wintermaanden geregeld waar te nemen. In sommige jaren voegt zich daar een zeearend bij die overigens een veel groter gebied bestrijkt dan alleen de Beninger Slikken.

Ook in de broedvogelbevolking van de slikken hebben zich grote veranderingen voorgedaan. De voor 1970 karakteristieke soorten als baardman, waterral, velduil, snor en grote karekiet zijn verdwenen of sterk achteruitgegaan. Daar staat tegenover dat het totaal aantal soorten broedvogels sterk is toegenomen, wat zeker samen zal hangen met het feit dat het gebied niet meer twee keer per dag overstroomt. Ook de toegenomen variatie in de vegetatiestructuur is daarbij van belang. De toename zit dan ook vooral in soorten van ruigte en struweel, zoals zwartkop, tuinfluiter, fitis, tjiftjaf, winterkoning, grasmus, enz.. Ook minder algemene soorten als nachtegaal en spotvogel hebben de Beninger Slikken weten te vinden.

Onverwacht was de komst van de blauwborst als broedvogel. De eerste vestiging zal ergens aan het eind van de jaren zeventig zijn geweest, waarna het aantal snel opliep tot tientallen broedparen en in sommige jaren zelfs boven de 100 uitkomt. Ook soorten als rietzanger en bosrietzanger bereiken een hoge dichtheid. Het is opmerkelijk dat, ondanks de afname van de oppervlakte riet, de kleine karekiet zich goed weet te handhaven.



Blauwborst Beninger Slikken

Aantal broedparen van de blauwborst op de Beninger Slikken tussen 1984 en 2006. Van de jaren 1987, 1988, 1989, 1990 en 2002 zijn geen tellingen beschikbaar

Na de omzetting in grasland van het centrale deel van de Beninger Slikken en een kleiner deel bij de Hoornse Hoofden, nam het aantal weidevogels aanvankelijk sterk toe, om vervolgens vanaf halverwege de jaren negentig weer terug te lopen. De specifieke oorzaken hiervan zijn niet erg duidelijk. Verstoring door de toegenomen aantallen ganzen in het broedseizoen en predatie zouden een rol kunnen spelen. Het is opvallend dat de tureluur zich aan deze malaise weet te onttrekken en door de jaren heen een min of meer stabiel aantal laat zien.

Opvallende nieuwkomers onder de broedvogels zijn natuurlijk de diverse ganzensoorten. Naast de grauwe gans en de brandgans komen ook Canadese gans, nijlgans en streepkopgans in sommige jaren tot broeden, al blijven de aantallen van deze laatste soorten vooralsnog laag.

Hoe zal het verder gaan?

Er is uiteraard geen enkele reden om aan te nemen dat veranderingen, zoals we die de afgelopen decennia hebben gezien, zich niet ook in de toekomst zullen voordoen. Deels is de aard hiervan min of meer te voorzien, deels zullen zich ook verrassingen blijven voordoen.

Het lijkt erop dat de aanpassing van het beheer van de Haringvlietsluizen, waaraan al zo lang wordt gewerkt (de zgn. kier), er toch wel een keer van zal komen. Dit zal waarschijnlijk vooral te merken zijn in het waterleven. De veranderingen in de verticale waterbeweging zijn zo beperkt dat dit weinig invloed zal hebben op de vegetatie en ook zal ter hoogte van de Beninger Slikken weinig of niets te merken zijn van een hoger zoutgehalte. Veranderingen in de waterfauna kunnen natuurlijk wel invloed hebben op watervogels die hiervan leven.



blauwborst

Na veel politiek geharrewar zal ook de ontpoldering van het in 1973 ingepolderde gedeelte (de buitengorzen van de Beningerwaard) en van de polder Beningerwaard wel doorgaan. Door jarenlange diepe ontwatering liggen deze gebieden een stuk lager dan het grootste deel van de Beninger Slikken. Zij zullen dus na ontpoldering een stuk natter zijn. Hoe deze gebieden zich ongeveer zullen ontwikkelen valt te zien op bijvoorbeeld Tiengemeten en in de voormalige polder Hardenhoek in de Brabantse Biesbosch. Bij lagere waterstanden zullen hier waarschijnlijk flinke oppervlakken slik droogvallen. Voor steltlopers en andere sliksoorten biedt dit zeker perspectieven.

Hoe de Beninger Slikken zichzelf zullen ontwikkelen, hangt in belangrijke mate af van het beheer. Als Natuurmonumenten het huidige beheer in grote lijnen voortzet, valt te verwachten dat grote stukken steeds meer een soort parkachtig landschap zullen worden met een afwisseling van open, grazige delen en struiken. De huidige struwelen van vlieren en wilgen lijken zo'n beetje aan het eind van hun levensduur te zijn en storten geleidelijk in. Dit biedt wellicht weer ruimte voor de vestiging van andere boom- en struiksoorten, al is het ook mogelijk dat zich in eerste instantie weer een ruigte ontwikkelt.

Ook op vogelgebied zal het interessant blijven. Gaat de cetti's zanger zich, na de verovering van de Biesbosch, massaal vestigen? Hoe gaat het met de roodborsttapuit, gaan de weidevogels nog verder achteruit?

Hoe het op de echt lange termijn (2050-2100) zal gaan, hangt vooral af van de ontwikkelingen op een hoger schaalniveau. Als de zeespiegel werkelijk 80 cm stijgt, blijft er van de Beninger Slikken zoals we die nu kennen weinig over. Het gebied ligt dan zo laag ten opzichte van de gemiddelde waterstand dat vrijwel alle begroeiing verdwijnt en er alleen bij laag water nog wat slik droog valt. Dit is te voorkomen door de morfologische processen te herstellen en te zorgen dat er weer sedimentatie kan optreden. Dit zou kunnen door de Haringvlietsluizen als stormvloedkering te beheren. Technisch eenvoudig maar politiek allerminst.

En dan liggen de Beninger Slikken ook nog op een steenworp afstand van de haven en het stedelijk gebied van Rotterdam. Plannen voor grootschalige stedelijke en infrastructurele ontwikkelingen rond het Haringvliet zijn er wel meer geweest, maar het probleem met dit soort dingen is dat je best tien keer kunt besluiten om het niet te doen, maar één besluit om het wel te doen is meteen onomkeerbaar. Reden genoeg dus om de zaken goed te blijven volgen.

Jos Kuijpers

Jwm.kuijpers@planet.nl (Jos Kuijpers was werkzaam als watermanager bij directie Zuid-Holland van Rijkswaterstaat)

[\(tabellen bij dit artikel en meerdere foto's - klik hier\)](#)

Literatuur

- Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (1980) Aanwijzing "Beninger Slikken" tot beschermd natuurgebied. Rijswijk 1980 NLB/N-40407.
- Ministerie van Verkeer en Waterstaat (1998). De buitendijkse gebieden langs het Haringvliet en Hollands Diep, vegetatiekartering. Rapport nr MDGAQE-98.18.
- Natuurmonumenten (1989). Beheersplan Spuimond 1989-2000.
- Op den Dries, e.a. (2010). Broedvogelinventarisatie 25 jaar Beningerslikken. Brielle. Vogelwerkgroep KNNV afdeling Voorne, mededeling 183.
- Ouweneel, G.L. (1976). De aftakeling van de Spuimond. De Levende Natuur 79: 185-189.
- Rijkswaterstaat (1998). MER Beheer Haringvlietsluizen, hoofdrapport. ISBN 903694802.

Beheer van vleermuiswinterverblijven in de Duinen van Voorne

Inleiding

De vleermuizen in ons land zijn insectenetters. In de winter is niet voldoende voedsel voorradig en vleermuizen gaan daarom in winterslaap. Hoewel vleermuizen warmbloedige zoogdieren zijn, kan een vleermuis zijn eigen lichaamstemperatuur zonder problemen laten zakken tot de omgevingstemperatuur. Dit betekent dat een vleermuis in een koud winterverblijf zichzelf niet warm hoeft te houden, dat scheelt zeer veel energie. De hartslag en spijsvertering is in deze periode zeer traag.

Dit heeft echter ook een nadeel: vleermuizen hebben namelijk veel tijd nodig om bij verstoring wakker te worden (meer dan 20 minuten). Ze zijn daarom zeer kwetsbaar. Bij dreiging wegvluchten is er in de winter voor een vleermuis niet bij.

Een ander probleem is dat het wakker worden, en dus het weer op normale temperatuur komen, zeer veel energie kost. Energie die in de winter niet aangevuld kan worden bij gebrek aan voedsel. Vleermuiswinterverblijven zijn dan ook wettelijk beschermd.

Atlantikwall

In de Duinen van Voorne liggen veel overblijfselen van de Atlantikwall uit de Tweede Wereldoorlog. De bunkers en andere bouwsels blijken een grote aantrekkingskracht te hebben op water- en grootoorvleermuizen en dichtbij Oostvoorne ook op baardvleermuizen. In deze objecten, die veelal onder de grond liggen, heerst een ideaal klimaat voor overwinterende vleermuizen. Het is er rustig, donker, vochtig en de temperatuur ligt er vrijwel constant rond de 8 á 10 graden Celsius.

Voor zover ik heb kunnen nagaan wordt er door de Zoogdierwerkgroep Zuid-Holland sinds eind 1981 op Voorne overwinterende vleermuizen in bunkers geteld. In eerste instantie alleen bij Natuurmonumenten ten zuiden van het Quackjeswater. In de winter van '92/'93 werd voor het eerst ook geteld bij het Reigersnest. Er werden toen in totaal 28 vleermuizen waargenomen. Daarna nam het aantal teruggevonden bunkers mede door toedoen van de KNNV zoogdierwerkgroep steeds verder toe en steeg het aantal getelde vleermuizen tot rond de 300.

Eerste vormen van beheer

Al in de jaren '90 besefte Lex Querelle, boswachter bij Natuurmonumenten, dat de vleermuisstand met het beheer van bunkers positief te beïnvloeden was. Toevalligerwijs ben ik zelf betrokken geweest bij het inrichten van de eerste vleermuisbunker op Voorne: de Haringvlietbunker bij Natuurmonumenten. De Knotgroep Voorne waar ik lid van was, heeft in 1990 de Haringvlietbunker onder leiding van Lex geheel leeggeschept nadat Lex de ramen dicht had laten metselen.